

KUZEY MAKEDONYA-KANATLAR KÖYÜNDE ANLATILAN EVLİYA MENKİBELERİ*

Saint Legends Told in North Macedonia-Kanatlar Village

Satı KUMARTASLIOĞLU**

Öz

Kanatlar, Kuzey Makedonya’da Pirlepe’ye bağlı bir Türk köyüdür. Köyün nüfusu yaklaşık olarak 1700’dür ve 500 hane olarak ifade edilmektedir. Köyde Bektaşî tarikatı mensupları hâkimdir. Kanatlar’da köyün kurucusu olduğuna inanılan Dikmen Baba yatağı, aynı zamanda tekke vazifesi görmektedir. Bu nedenle köyde Dikmen Baba hakkında çeşitli menkıbeler anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra gerek Kanatlar’da gerekse civar yörede yatağı bulunan Kurt Dede Koca, Eyat Baba, Ali Baba ve Hasan Baba gibi veliler hakkında da menkıbeler anlatılmaktadır. Bu yazıda ele alınan evliya menkıbeleri, Kanatlar köyünde yaygın olarak anlatılan ve yalnızca yatağı olan veliler etrafındaki menkıbelerdir. Söz konusu menkıbeler, 2015 ve 2019 yıllarında Kanatlar’da gerçekleştirilen dört ayrı saha araştırmasından elde edilmiştir. Yazıda önce Kanatlar köyü ve civarında yatağı bulunan bu veliler hakkındaki menkıbeler verilmiştir. Sonra bu menkıbeler, velilerin “kuruculuk” ve “koruyuculuk” vazifeleri ile motifleri açısından değerlendirilmiştir. Değerlendirmede “karşılaştırmalı metod” ve “işlevsel yöntem” esas alınmıştır. Sonuç olarak gerek günlük hayatta gerekse dini törenler dâhilinde anlatılan bu menkıbelerin, Kanatlar’daki Bektaşî geleneği çerçevesindeki inanış ve uygulamalarla bütünleşmiş olduğu tespit edilmiştir. Menkıbeler ve menkıbeler etrafındaki inanış ve uygulamalar, menkıbelerde hayatları anlatılan velilerin Balkan coğrafyasındaki Türk varlığının koruyucusu olduklarını da ortaya çıkarmıştır. Genel olarak Türk menkıbe geleneği içerisindeki yeri düşünüldüğünde Kanatlar’da anlatılan menkıbelerin Türk kültürünün ve Türk varlığının Balkan coğrafyasındaki yerini ve izlerini göstermesi açısından önemli olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Makedonya, Kanatlar Köyü, Menkıbe, Keramet, Veli, Dikmen Baba.

Abstract

Kanatlar is a Turkish village connected to Pirlepe in Northern Macedonia. The population of the village is approximately 1700 and it is expressed as 500 households. Bektashi belief is dominant in the village. Dikmen Baba tomb, believed to be the founder of the village in Kanatlar, also serves as a dervish lodge. For this reason, various legends about Dikmen Baba are described in the village. In addition, legends are told about saints such as Kurt Dede Koca, Eyat Baba, Ali Baba and Hasan Baba, who have tombs both in Kanatlar and in the surrounding area. The legends discussed in this article are about the saints who are widely told in Kanatlar village and only who have tombs. These legends are obtained from four different field surveys conducted in Kanatlar in 2015 and 2019. In the article, legends about these saints, who have tombs in Kanatlar village and its surroundings, are given first. Later, these legends were evaluated in terms of “founding” and “protection” duties of saints and motifs of legends. “Comparative method” and “functional method” were used in the evaluation. As a result, it has been determined that these legends, which are told both in daily life and within religious ceremonies, are integrated with beliefs and practices within the framework of the Bektashi tradition in Kanatlar. The legends and the beliefs and practices around them revealed that saints, whose lives were told in the legends, were the protectors of Turkish presence in the Balkan geography. Considering its place in the Turkish legend tradition in general, it was emphasized that

* Bu yazı, Balıkesir Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Proje Birimi (BAP) bünyesinde hazırlanan 2019-062 numaralı ve “Makedonya/Kanatlar Köyü\Dikmen Baba Tekkesi Etrafında Türk Kültürü Araştırması” başlıklı proje kapsamında yazılmıştır. Geliş Tarihi: 26.06.2020, Kabul Tarihi: 10.08.2020. DOI: 10.34189/hbv.97.002

** Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, satileri@hotmail.com. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2178-3035>

the legends told in Kanatlar are important in terms of showing the place and traces of Turkish culture and presence in the Balkan geography.

Keywords: Northern Macedonia, Kanatlar Village, Legend, Miracle, Saint, Dikmen Baba.

1. Giriş

Kanatlar (Kanatlarçı), Kuzey Makedonya’da Pirlepe’ye bağlı ve Manastır’a 25 km uzaklıkta bir köydür. Köy, Kuzey Makedonya’nın Pelagonya olarak ifade edilen güney bölgesinde bir düzlükte yer almaktadır. Köyün nüfusu yaklaşık olarak 1700’dür. 500 hane olarak tarif edilen köyde 10 hane Makedon, diğer haneler ise Türk’tür. Köyün I. Murat zamanında Karaman’dan getirtilen Yörükler tarafından kurulduğu söylenmektedir. Köyde Bektaşî tarikatı mensupları hâkimdir. Kanatlar’da köyün kurucusu olduğuna inanılan Dikmen Baba yatırı, aynı zamanda tekke vazifesi görmektedir. Tekkede Eyat Baba, Suadi Baba gibi erenlerin yatırları da bulunmaktadır. Köyde başta Dikmen Baba olmak üzere Kanatlar’da bulunan yatırların sahipleri ve geçmişten günümüze yaşamış Bektaşî babaları hakkında çeşitli menkıbeler anlatılmaktadır. Makalenin konusunu Kanatlar köyünde yaygın bir şekilde anlatılan evliya menkıbeleri oluşturmaktadır. Söz konusu menkıbeler, 2015 yılı içerisinde Kanatlar Köyüne gerçekleştirilen üç ayrı derleme gezisi ile 2019 Temmuz ayında gerçekleştirilen 10 günlük derleme gezisinden elde edilmiştir.

Derleme gezisi esnasında, köyde görüşme yapılan kişiler 1912’den önce köyün nüfusunun 5000’e yakın olduğunu söylemişlerdir. Köyün hemen yanında çok az bir nüfusa sahip bir Makedon köyü ile yakınında Budaklar isminde bir Türk köyü bulunmaktadır. Yöredeki pek çok Türk köyü Balkan Savaşları’ndan sonra ve daha sonraki süreçlerde göç etmiştir. Günümüzde gerek Türkiye’ye gerekse diğer ülkelere ne kadar göç vermiş olsa da Kanatlar köyünün bugün büyük bir köy olarak kalışında, köyde bulunan mübarek erenlerin himmetleri ile Bektaşîliğin etkisi olduğu inancı vardır. Görüşme yapılan kişiler, köydeki Türk varlığının korunmasında yatırlardaki muhterem zatların “koruyuculuk” vasıflarının yanı sıra “Bektaşîlik” felsefesinin de etkili olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca Bektaşîlikte önemli olan şeyin “insan” olduğu ve bu nedenle Hristiyanların bu köye dokunmadıkları söylenmektedir. Hatta Hristiyan köylülerin Kanatlar’a gösterdikleri saygının, Aşure Günü etkinliklerine belediye başkanı gibi devlet adamlarının katılması ile de ispat edildiği ifade edilmektedir.

Bu yazıda ele alınan evliya menkıbeleri, Kanatlar köyünde yaygın olarak anlatılan ve yalnızca yatırı olan veliler etrafındaki menkıbelerdir. Bunların dışında Kanatlar’da bir yatırı merkezli olmayan, geçmişten günümüze yaşamış veliler ya da Bektaşî babaları hakkında da menkıbeler anlatılmaktadır. Bu anlatılar; bu yazının sınırlarını aşmakta olup, kitap hazırlığı içinde olduğumuz başka bir çalışmanın mevzusu olabilecek kadar geniştir.

Kanatlar'da hakkında en çok menkıbe anlatılan veli, Dikmen Baba'dır. Dikmen Baba Yatırı aynı zamanda bir tekke vazifesi de görmektedir. Kuzey Makedonya'da üç Bektaşî tekkesi bulunmaktadır: Kırçova'daki Hıdır Baba Tekkesi, Tetova (Kalkandelen)'daki Harabati Baba Tekkesi (Sersem Ali Baba) ve Kanatlar'daki Dikmen Baba Tekkesi. Bugün bu üç tekkede de Bektaşî erkânı yürütülmektedir. Ancak Hıdır Baba ve Harabati Baba Tekkelerinin postunda oturan babalar icazetlerini Arnavutluk'tan almaktadırlar. Bu tekkelerde törenler Arnavutça gerçekleştirilmektedir. Ancak Kanatlar köyünde bulunan Dikmen Baba Tekkesi'ndeki törenler Türkçe tertip edilmekte, nefesler Türkçe okunmaktadır. Babalar ise icazetlerini Türkiye'deki Bektaşî dedebabalarından almaktadırlar (Bu konuda Bk. İzeti, 2013: 286-293; Tuna, 2013: 238-256). Bu yüzden Dikmen Baba Yatırı ve Tekkesi (Yeşil Tekke, Kanatlar Tekkesi, Kır Tekke)'nin önemi daha da açık hale gelmektedir. Kanatlar'da Dikmen Baba'nın yanı sıra Kurt Dede Koca, Eyat Baba, Ali Baba ve Hasan Baba hakkında da menkıbeler anlatılmaktadır. Yazıda önce Kanatlar köyü ve civarında yatırı bulunan bu veliler hakkındaki menkıbeler verilmiş, sonra bu menkıbeler, velilerin "kuruculuk" ve "koruyuculuk" vazifeleri ile motifleri açısından "karşılaştırmalı metot" ve "işlevsel yöntem" kullanılarak değerlendirilmiştir.

2. Kanatlar Köyü ve Civarında Yatırı Bulunan Velilerin Menkıbeleri

2.1. Kanatlar Köyünün Kurucusu Dikmen Baba Hakkında Anlatılan Menkıbeler

Kanatlar köyünün kuruluşu ve geçmişi, halk arasında anlatılan menkıbelere dayanmaktadır. Bugün köy hakkında anlatılan oldukça zengin rivayetler mevcuttur. Bu rivayetlerden en yaygın olanı köyün kurucusu olan Dikmen Baba hakkındaki menkıbelerdir. Dikmen Baba'nın Kanatlar köyüne yerleşmesinden önce Hıdır Baba ile birlikte Makedonski Brod'a gelişi anlatılmaktadır. Onların Kuzey Makedonya'ya gelişi rivayetlere göre XIV. yüzyıldır.

2.1.1. Hıdır Baba ve Mehmet Baba'nın Kuzey Makedonya'ya Gelişi ve Makedonski Brod'a Yerleşmesi

Kanatlar köyünün kuruluşu hakkında Dikmen Baba ile birlikte Hıdır Baba'nın da ismi geçmektedir. Dikmen Baba'nın asıl adı Mehmet'tir. Bu iki derviş, Horasan'dan gelen ve Hacı Bektaş Veli'nin diyar-ı Rum'a, Balkanlar'a göndermiş olduğu kişilerdir. Halk arasındaki inanışa göre Hıdır Baba Sultan, İmam Hasan soyundan, yani şerifler soyundan; Mehmet Baba Sultan da İmam Hüseyin, yani seyitler soyundan gelmektedir. Onlar hakkında anlatılan rivayete göre bu iki derviş önce Kanatlar'a 80 km uzakta bulunan Makedonski Brod'a yerleşirler. Hıdır Baba Sultan, Mehmet Baba'nın piridir. Makedonski Brod'a geldiklerinde yöre halkı onlara yer vermek istemez. Hıdır Baba Sultan, dervişi Mehmet'e, "Sen biraz burada bekle, ben gökyüzüne çıkıp bir gezineyim" der. Güvercin olup gökyüzüne çıkar, araziye gözler ve yine olduğu yere güvercin şeklinde iner. Sonra onun gezdiği alanlarda

hastalık belirmeye başlar. İnsanlar genç yaşlı demeden vefat eder. Bunu gören yöre halkı bunların keramet sahibi, ermiş kişiler olduğunu anlarlar. Yanlarına gidip “Hangi milletten olursanız olun, yeter ki bu hastalığı bizim başımızdan def edin. Biz size yer vereceğiz. Öküz derisi ne kadar yeri çevrelerse orası sizindir” derler. Hıdır Baba Sultan, yöre halkının verdiği öküz derisine bir gülbank çeker, niyaz eder, deri uzatarak yaklaşık 600 hektarlık bir alanı çevirir. Anlaştıkları için kimse sözünden dönemez. O yeri Hıdır Baba Sultan’a devrederler. Makedonski Brod’da Treska ırmağı vardır. Göz gibi aktığı için “Göz ırmağı” da derler. Hıdır Baba buraya dört tane değirmen yaptırır, gelip gidene orada yemek verip yardım eder. O zaman halk bunların ne kadar iyi insanlar olduğunu anlar. Hıdır Baba, derviş Mehmet ile birlikte yöre halkına çok yardımda bulunduğu için o yöre halkı tarafından kabul görür (Bk. Kumartaşlıoğlu, 2015a: 269-271; KK-1, KK-3, KK-4, KK-5).

2.1.2. Mehmet Baba’nın Dikmen Baba Adımı Alışı

Anlatılanlara göre Hıdır Baba ile Mehmet Baba, bir gün yerleştikleri Makedonski Brod’da, Treska Irmağı kenarında, Türklerin tabiri ile Tekke dağında aşure verirler. Hıdır Baba, Derviş Mehmet’ten aşure kazanlarına aşağıdaki ırmaktan su getirmesini ister. Ancak Derviş Mehmet’in su getireceği tulumu deliktir. Hıdır Baba “Sen bu tulumu dik, aşure kazanlarına su getir” der. Mehmet Baba, “Hayır babaenler, ben bu tulumu dikmem” diye karşılık verir. Yırtık tulumla aşure kazanlarına su getirir, tulumdan bir damla bile su akmaz. Omuzunda tulumu dergâha girince, Hıdır Baba “Ah Dikmen Baba! Bunun için bana, dikmem baba, dedin. Sen de bu hakikat makamına yükselmişsin, sen de evliyasın. Görürüm ki kopuk tulumdan su akmaz” der. Ocaktaki ateşten bir odun parçası alır, yukarı fırlatır. “Bu ateşin düştüğü yer, senin yerin yurdun olacak. Orada da Türklüğe, Müslümanlığa, Hoca İmam Cafer mezhebine, Bektaşiliğe hizmet edeceksin” der. Dikmen Baba kanatlanarak atılan ateşli odun parçasının arkasından gider (KK-1, KK-3; Bk. Kumartaşlıoğlu, 2015a: 369-370).

2.1.3. Dikmen Baba’nın Kanatlar’a Gelişi

Dikmen Baba Makedonski Brod’dan gelirken, halkı Hristiyan olan Yukarıova ve Aşağıova diye anılan iki köye rastlar. Halk orada Dikmen Baba’yı kabul etmez. O esnada “Dağları aş, korun seni bekler” diye Tanrı tarafından bir nida duyunca bugünkü köyün korusuna gelir. O zaman Kanatlar köyünün dağları hep üzüm bağlarıdır. Buraya oturur, seccadesini açar. Orada yemek yiyecektir. Bağların bekçisi onu görüp yanına gider. Dikmen Baba, bekçiye burayı yurt seçtiğini söyler, “Senin bu üzüm bağlarından bir üzüm ver de yiyeyim” der. Bekçi ise, “Hayır baba, bağlarımız yeşil koruktur” diyerek üzüm vermez. Dikmen Baba, “Mademki koruktur, öyle olsun, biz itiraz etmeyiz” diyerek gülbenk çeker, ardından “İnşallah burada bir bağ kökü kalmasın, hep ağaca dönsün” diye beddua eder. Cebinden üç tane pelit tohumu çıkarır, eliyle üç tarafa fırlatır. Onun bu duası ve hareketiyle bütün bu bağlar ağaç haline dönüşür. Sonra yemeğini yemeden önce şehadet parmağını kaldırır ve ardından Tanrı’ya yalvararak toprağa saplar. “Ya Ebu Türap, toprağın sahibi Ali Baba, sen bu

fakiri utandırma, burada bir su çıkısın” der. Orada su çıkar. Bugün bu suyun çıktığı yerde her yıl 5-6 Mayıs’ta Hıdırellez kutlanır. Dikmen Baba Sultan, burayı çevreler. Şu an köyün bulunduğu yer o zaman boş bir arazidir. Tekkenin olduğu yerdeki boş arazide bir taş vardır. Dikmen Baba buraya geldiğinde önce bir kuş şeklinde o taşta konar, bu yüzden köyün adı “Kanatlar” olur, sonra burada tekkesini kurar. Eskiden Kanatlar köyü, şimdiki köyün 1 km kuzeyindedir. Köyün eski ismi “Abramovska” (İbrahim peygamberin kavminden)’dir. Dikmen Baba, bu köyün adını “Kanatlar” olarak değiştirmek isteyince yerli ahali ilk önce kabul etmek istemez. Üç kişi onu yetkililere şikâyet etmeye giderler. Yolda giderken şişip davul gibi olurlar, nefessiz kalırlar. “Vazgeçelim, yoksa öleceğiz” derler. Biraz iyileşince kalkıp tekrar yürümeye başlarlar. Yolda yine hastalanırlar, gidemezler. İyileşince üçüncü sefer de denerler ancak kırk adım bile gidemezler. Böylelikle Dikmen Baba’nın evliya olduğunu anlarlar, “Bu evliya ile oynanmaz. Geri dönelim, ona hürmet gösterelim. Belki onun hayır duasını alırız” derler. Sözlerinde dururlar, iyileşirler. Dikmen Baba’ya gelirler, “Aman erenlerim, biz ettik, sen etme. Bugüne kadar köyde bu isimle kaldık. Artık Kanatlar olsun” derler. Ondan sonra herkes Dikmen Baba’yı sever, sayar. Dikmen Baba’nın kerametlerini gören köyün eski halkı, yavaş yavaş beri doğru kaymaya başlar. Onun etrafında kendi evlerini yapmaya başlarlar. Dikmen Baba, bu civara geldiğinde yakın köylerdeki halka da yardım elini uzatmış, halkın borçlarını kapatmıştır (KK-1, KK-3).

2.1.4. Dikmen Baba’nın Öldükten Sonra Gösterdiği Kerametleri

Anlatılanlara göre Dikmen Baba, öldükten sonra da kerametlerine devam etmiştir. Hatta bugün Kanatlar köyünde Hristiyan aile sayısının azalması Dikmen Baba’nın kerametine bağlı olarak anlatılmaktadır. Rivayete göre Hristiyanlar, köye çok sayıda domuz getirirler. Dikmen Baba onların rüyalarına girer, “Bu hayvanlara bakmayacaksınız, yoksa burada hiçbiriniz kalamazsınız” der. Dikmen Baba’nın rüyada söylediği şey gerçek olur, Hristiyan aileler köyden özellikle yurt dışına göç ederler. Bugün köydeki Makedon aile sayısı o yüzden çok azdır (KK-3).

Dikmen Baba’nın öldükten sonra gösterdiği kerametlerden biri de II. Dünya Savaşı zamanında yaşananlarla ilgilidir. Anlatılanlara göre savaş sırasında tekkeye havan topu atılır ancak bir tanesi bile patlamaz. Sonra buraya bakması için asker gönderirler. Askerler gelip tekkeyi kontrol ederler, “Burada ne vardır?” diye sorarlar. “İnancımıza göre burada bir evliya vardır” denir. Sonra Almanlar kendi tanklarını, tüfeklerini buraya getirip yerleştirirler. Yine başka bir rivayete göre II. Dünya Savaşı’nda Almanlar türbeyi yıkmak isterler. Türbenin sol tarafına kazma vururlar. O esnada buradan büyük bir ışık çıkar, oradaki askerlerin hepsini yakar. Bu olaydan sonra Alman komutanına “Oğlun Almanya’da kaza yaptı” diye bir telgraf gelir. Komutan türbeye kazma vururken oğlu da aynı anda Almanya’da kaza yapmıştır. Komutanın oğlu kazada ölür. Bunun sebebinin türbeye dokunmaları olduğunu anlayıp oradan ayrılırlar. Başka bir rivayete göre ise, savaş sırasında Alman askerleri türbenin içinde yatarlar. Ancak sabah uyandıklarında kendilerini dışarıda bulurlar (KK-1, KK-3).

2.2. Kurt Dede Koca Hakkında Anlatılan Menkıbeler

Kanatlar köyünde Dikmen Baba hakkında anlatılan menkıbelerden sonra en yaygın olanı Kurt Dede Koca hakkında anlatılanlardır. Kurt Dede Koca'nın yatırı köyün aşağı tarafındadır. Anlatılanlara göre Kurt Dede Koca, buraya Dikmen Baba'dan yüz elli yıl önce gelmiştir. Bu bilgi, 1980 yılında vefat eden köyün Bektaşî halifesi Süleyman Baba'nın defterinde yer almaktadır (KK-3).

Onun hakkında anlatılan bir menkıbe, onun Kurt Dede ismini alışı ile ilgilidir. Kurt Dede Koca, bir gün ev yapacaktır. İki tane öküzü vardır, bu öküzleriyle dağdan taş getirir. Taşları getirdikten sonra yemek yiyip dinlenmek için oturur. Tam o esnada bir kurt gelir, öküzünü yer. Kurt Dede Koca kurda bakar, umursamaz, taşları arabaya doldurmaya devam eder. Sonra kurdun yanına giderek “Hadî bir öküzümü arabaya bağladım, bu öküz tek başına bu arabayı çekemez, taş doldurdum. Seni bu öküzün yerine bağlayacağım. Bir kurt, bir öküz bu arabayı korudan benim evime götüreceksiniz” der. Öküzü ve kurdu arabaya koşar, eve doğru çekmeye başlar. Korudan eve gelirken onun öküzün yanına kurdu koştuğunu gören insanlar, “Dede kurt mu? Dede kurt, Dede Kurt...” diye bağırırlar. Bu olaydan sonra asıl adı Mehmet olan velinin adı, Kurt Dede Koca olarak kalır. Kurt Dede Koca arabasını eve getirince kurdu da boyunduruktan salıverir (KK-1, KK-3, KK-5).

Anlatılanlara göre, Kurt Dede Koca öldükten sonra da keramet göstermeye devam eder. Buna göre II. Dünya savaşında Kanatlar köyünden de asker almak istenir. Askerler Kurt Dede Koca tarafına geldiklerinde, orada köyün etrafının hendeklerle kazılmış olduğunu görürler. Askerler, komutanlarına halkın köyün etrafına hendek açıp su koyduklarını söylerler. Komutanlar da bu köyden asker alamayacaklarını düşünüp geri dönerler. Ancak ertesi gün köyün etrafında hendek kazılmadığını fark ederler. Halk bu hendeklerin Kurt Dede Koca'nın bir kerameti olduğuna inanmakta ve evliyaların sırrına erilemeyeceğini düşünmektedir (KK-1).

Dikmen Baba ve Kurt Dede Koca hakkında günümüzde civardaki Makedon köylerinde yaşayan Hristiyanlar tarafından da inanıldığı söylenen kerametler anlatılmaktadır. Hem köyün içinden hem de yakın köylerden gece yarısı Dikmen Baba yatırından 10 km kadar uzağa giden bir ışığın görüldüğü söylenmektedir. Sabidin Yusufoski Baba'nın amcasının oğlu da gece Dikmen Baba Yatırı'ndan üç evliyanın fenerle çıktığını, Eski Cami'den de onlara bir fener katıldığını ve oradan birlikte Kurt Dede Koca'ya gidip içeride Kırklar Meclisi'ne dâhil olduklarını gördüğünü anlatmıştır. Köyün dış tarafında olan Kurt Dede Koca yatırına yakın olan kişiler her daim gece yarısı bir fenerin tekkeye gittiğini gördüklerini anlatırlar (KK-1).

2.3. Eyat Baba Hakkında Anlatılan Menkıbe

Köyde Eyat Baba hakkında da bir menkıbe anlatılmaktadır. Köyün 2 km ötesinde Eyat Baba'nın bastığı yerden çıkan bir su kaynağı bulunmaktadır. Eyat Baba'nın da Horasan'dan Balkanlar'a gelmiş bir ermiş olduğu söylenmektedir. Anlatılanlara göre

Eyat Baba Horasan'dan buraya geldiğinde Kanatlar tarafından karşı dağa, Yunanistan hududuna doğru uçarak orada bir kayaya basar. Bastığı kayadan su çıkarır. Bastığı yerden çıkan su bugün de akmaktadır (KK-1).

2.4. Ali Baba Hakkında Anlatılan Menkıbe

Kanatlar köyünde anlatılan menkıbelerden biri de Pirlepe'de yatırı bulunan Ali Baba'ya aittir. Ali Baba yatırı, Pirlepe'de evler arasında kalmış tek bir mezar şeklindedir, türbesi yoktur. Anlatıldığına göre Hristiyanlar bu yatırı başlarına bir şey geleceği korkusuyla kaldıramazlar. Ali Baba hakkında anlatılan menkıbeye göre, o "Ene'l Hak. Ben Allah'ım. Allah'ın bende sıfatları var" der. Onun bu sözleri söylediği yer, bugün Pirlepe meydanında aşevinin kalıntıları olduğu söylenen yerdir. Ali Baba'nın söylediği söz üzerine bir ferman çıkarılarak kafası kesilir. Ali Baba, kafasını koltuğuna alarak yaklaşık 2 km yukarı gider. Bugün yatırının olduğu yere düşer. Kanatlar köyünde Ali Baba'nın Pirlepe şehrinin koruyucusu olduğuna inanılır (KK-1).

2.5. Hasan Baba Hakkında Anlatılan Menkıbe

Köye 25 km mesafedeki Manastır'da bulunan Hasan Baba türbesi de Kanatlar köyü halkının ziyaret mekânlarından biridir. Burada yatan Hasan Baba hakkında anlatılanlara göre, on yıldan fazla bir zamandır evladı olmayan bir kadın çare aramak için Hasan Baba'yı tekkesinde ziyaret eder. "Babaenler on yıldır evliyiz. Allah bize evlat vermedi" diyerek ondan yardım ister. Baba, pazardan biri kırmızı biri yeşil iki elma alıp getirmesini söyler. Kadın, Hasan Baba'nın istediği elmaları getirir. Hasan Baba bunları okur, kadına eşyle beraber yemesini söyler. Kadın, eşinin asker olduğunu söyler. Hasan Baba "Eşin ne zaman gelirse, elmaları o zaman yersiniz" der. Adamın askerliği Yemen'de olduğu için üç beş yıl gelmez. Kadın dayanamaz ve sonunda elmaları yer. Sonra kadın hamile kalır. Bunu duyan halk, eşi askerdeyken tekkeye gitti diye dedikodu çıkarmaya başlar. Padişaha "Bektaşî babaları bunları yapıyor" diye haber gider. O zaman IV. Murat zamanıdır. IV. Murat, babanın kellesinin kesilmesini ferman eder. Hasan Baba, etrafındaki canlara "Canlar, İstanbul'dan ferman geldi, kelleme alacaklar. Yerime talip var mı?" diye sorar. Kimseden çit çıkmaz. Bir iki yıldır Bektaşî olan yeni muhiplerden biri "Senin yerine talibim" der. Hasan Baba da "Aman evladım, daha yenisin, tez geldin" der. Onun adı da "Tez Baba" kalır. Hasan Baba tacını ve hırkasını çıkararak ona giydirir. Askerler gelirler, kellesini kesmek için Tez Baba'yı Hasan Baba diye götürürler. Hasan Baba da un getirtilip dervişi Tez Baba'nın helvasını hazırlar. Sıcak helvayı elleriyle karıştırır. Bunu gören askerler onun mübarek insan olduğunu anlarlar. Padişah askerleri gönderirken ne görürlerse yazmalarını söylemiştir. Hasan Baba askerlere olanları anlatır. Kadının geldiğini, iki elma verdiğini ama kadının eşini beklemeden elmayı yediğini yazdırır. Askerler Hasan Baba'nın yerine geçen dervişin kafasını vururlar. Tez Baba kafasını koltuğu altına alır, gider. Muhipler bir bakar ki aynı anda Hasan Baba'nın da kafası kesilir. Manastır'ın orta yerinden geçen ırmak Dragor'dur. Tez Baba kafası kesildikten

sonra Dragor nehrine “Bu ırmağın filan yerini beğendim” der. O andan sonra ırmak aktığı yönün tam tersi akmaya başlar. Padişaha durumu bildirirler. Padişah “Madem kerametleri gördünüz. Niye durdurmadınız?” der. Bu sefer de bu işte kusuru olanlar idam edilir. Hasan Baba ve muhibbi Manastır’da yan yana yatar. Osmanlı döneminde bu iki yatır için her gün kurban kesilirmiş. Eğer her gün kurban kesilmezse Hasan Baba’nın şehrin altını üstüne çevireceğine inanılmış (KK-1).

Benzer bir menkıbeyi Ahmet Yaşar Ocak, Mehmet Tevfik’in “Manastır Vilayetinin Tarihçesi” isimli eserinden (Manastır 1327, ss. 54-56) nakletmektedir (Ocak, 1989: 32-33). Ancak bu rivayet ile Kanatlar’da derlenen menkıbe arasında bazı farklılıklar vardır. Mehmet Tevfik’in aktardığı rivayette IV. Murat zamanında geçen olaylarda Hasan Baba’nın yerini Ciğer Baba, Tez Baba’nın yerini Hasan Keşfi Efendi alır. Kanatlar’da derlenen menkıbede iftiranın mesnedine ayrıntılı bir şekilde yer verilirken, Ciğer Baba hakkındaki anlatıda iftiranın sebebi anlatılmaz. Bu metinde Ciğer Baba yerine Hasan Keşfi Efendi’nin başı kesilir ve Hasan Keşfi Efendi kesik başını koltuğuna alarak dergâhtaki yerine doğru yürür. Hasan Keşfi’nin haksızlığa uğradığı ortaya çıkınca IV. Murat onun mezarının üstüne bir türbe yaptırır, yanına da bir cami ve zaviye inşa ettirir.

3. Velilerin Menkıbelerle Aktarılan “Kuruculuk” ve “Koruyuculuk” Vazifeleri

Kanatlar’da velilere ait menkıbeler her fırsatta anlatılmakta, velilerin yatırları yine her fırsatta ziyaret edilmektedir. Veliler etrafında gelişen bu “söz” ve “eylem”ler, velilerin Kanatlar halkının hayatında merkezî bir rol üstlendiğini göstermektedir. Her şeyden önce Kanatlar’da yatırların ve bu yatırların sahipleri olan velilerin Kanatlar ve civarının koruyucusu olduklarına inanılmaktadır. Bu velilerin Balkan coğrafyasının ve bu coğrafyada yaşayan Türklük ve Bektaşiliğin koruyucusu olduğu düşüncesinin kökenleri çok daha geriye, bu toprakların birer “vatan” coğrafyası yapıldığı dönemlere götürülmelidir. Balkan coğrafyasının fethedildiği dönemler, bu veli şahısların da Balkan coğrafyasına yerleşerek buraları yurt edindikleri dönemlerdir.

Kuzey Makedonya’nın Türklere tanışması IV. yüzyılda Hunların bu coğrafyaya gelişi ile başlar. Hunları; Avar, Bulgar, Kıpçak ve Peçenekler takip eder. XIV. yüzyıldan Balkan Savaşları’na kadar da Osmanlı hâkimiyeti sürer. Kuzey Makedonya’ya Türk nüfusunun yerleşmesi Osmanlı Devleti’nin 1395 yılından sonra Anadolu’dan getirdiği Yörükleri, Vardar ırmağının doğusuna ve batısına uzanan topraklara yerleştirmesi ile başlar (Halaçoğlu, 2010: 148). Anadolu’dan gelen Türklerin bir kısmının ticaret ve kültür merkezlerinin etrafındaki yerlere yerleştirilmesi, Kuzey Makedonya’da Türk köylerini meydana getirmiştir. O zaman kurulan bazı Türk köyleri bugün de varlığını sürdürmektedir. Bunlardan biri de Kanatlar köyüdür (Hamzaoğlu, 2010: 173).

Balkan Savaşları’ndan sonra göçler ve çeşitli sebeplerden dolayı Kuzey Makedonya’da Türk nüfusu azalmış ve azınlık konumuna düşmüştür (Çayırılı, 2002: 752). Bugün yaklaşık iki milyon nüfusa sahip olan Kuzey Makedonya nüfusunun

yüzde dördü Türk'tür (Hacısalihoglu, 2003: 437). Türkler Kuzey Makedonya'nın Gostivar, Kalkandelen (Tetovo), Ohri, Struga, Manastır (Bitola), Kırçova, Debre, Üsküp (Skopje), Köprülü (Veles), Valandova, Ustrumce, Radoviş, İştıp (Stip) adı verilen yerleşim yerlerinde yaşarlar (Çayırılı, 2002: 753).

Osmanlı döneminde Kuzey Makedonya topraklarına yapılan fetih hareketleri 1370'li yıllardan itibaren I. Murat döneminde gerçekleştirilir. 1400'lü yılların başına kadar (Yıldırım Beyazıt dönemi) bu toprakların fethi tamamlanır (Halaçoğlu, 2010: 133-137). Ahmet Yaşar Ocak'a göre asıl fetih hareketleri, yani Balkanlara Türklerin yerleşmesi ve buralarda İslâmî faaliyetlerin başlaması, çok daha gerilere götürülebilir. Ocak'a göre XIII. yüzyıldaki Sarı Saltık'ın faaliyetleri Balkanlar ile ilgili fetih hareketlerinde etkili olmuştur (Ocak, 2002: 71, 85). Zira Osmanlı imparatorluğunun kuruluşunda tarikatlar etrafındaki mistik yapılanmanın fetih hareketlerindeki rolü bilinmektedir. Ömer Lütfi Barkan, kolonizatör Türk dervişleri üzerine hazırladığı çalışmada (1942), bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Fütuhatı başarmak için Osmanlı ordularına yalnız teşkilatlı ve imanlı muharip temin etmekle kalmayıp, bu misyoner dervişlerin dinî ve sosyal fikirler propaganda ile de halk kütelleri arasında çok faal bir maya gibi faaliyete geçerek, o memleketlerin sosyal bünyesinde ve siyasi kuruluşunda büyük yenilikler yapmak için müsait kaynaşmayı yaratmakta, temsil ve fütuhat işlerini kolaylaştırmakta amil oldukları da muhakkaktır. Rum ilinin İslamlaşmasında bu misyoner derviş gruplarının oynadığı rol her halde büyüktür" (Barkan, 1942: 283).

Gerek Anadolu'nun gerekse Balkanlar'ın fethedilmesinde pek çok faktör etkili olmuştur. Öncelikle Moğol istilası ve Babai isyanı, Anadolu'dan Batı'ya doğru bir Türkmen göçünü zorunlu kılmıştır (Barkan, 1942: 281). Bu göçler içerisinde Türk-İslam dünyasının her tarafından gelmiş her sınıftan insan vardır. Bunlar; İran, Mısır ve Kırım medreselerinden çıkan hocalar, Doğu ve Orta Anadolu'dan gelmiş Selçuklu ve İlhanlı bürokrasisine sahip şahıslar, çeşitli tarikatların temsilcileri, yani İslam misyonerleri denilebilecek dervişlerdir. İşte bu misyoner Türk dervişleri, Ortaçağdaki Hristiyan hukukuna karşı yeni bir sosyal düzen ve adalet anlayışı ile ordulardan önce fetih hareketlerine çıkarak gittikleri yerleri çok daha önceden manen fethetmiş bulunuyorlardı (Barkan, 1942: 281-283). Osmanlı Devleti, Balkanlarda fethedilen topraklarda bu veli veya dervişlerin faaliyetleri ile gönüllü İslamlaşma politikasını uygulamış, hiçbir şekilde zorlama ve yasaklama yapmamıştır (Köprülü, 1991: 108; Halaçoğlu, 2010: 191).

Balkanlar'ın fethedilmesi ile İslamlaşıp Türkleşmesinde Ömer Lütfi Barkan'ın bahsettiği misyoner dervişlerin, başka bir ifade ile alp-erenlerin rolü çok büyük olmuştur. Batıya doğru akında birer öncülük gösteren bu dervişler birçok köye ismini vermiş, dağ başlarında yer açıp yerleşmiş, bağ ve bahçe yetiştirmiş, tekke ve zaviyeler kurmuşlardır. Kurdukları tekkeler etrafında müritleri ile birlikte ziraatla ve hayvan yetiştirmekle meşgul olmuşlardır. Dervişlerin kurdukları zaviyeler, zamanla büyük kültür ve din merkezleri haline gelmiştir. Bu zaviyeler, aynı zamanda buralara

gelen ilk Türk muhacirlerin yerleşme ve teşkilatlanma merkezleri olmuştur. Hatta bu zaviyelerin ordulardan daha önce hudut boylarında kurulmuş olması, ordunun harekâtını kolaylaştıran bir sebep olmuştur. Zaviyelerin ve köylerin kurucusu olan dervişler, aynı zamanda beraber göç ettikleri toplulukların da aşiret reisi olma özelliğine sahiptirler (Barkan, 1942: 285, 290, 295).

Bugünkü Kuzey Makedonya toprakları, geçmişte Türklerin yerleşip yurt edindikleri bir coğrafyadır. Kuzey Makedonya’da bulunan Kanatlar köyü de geçmişte yurt edinilmiş ve bugün de varlığını devam ettiren bir Türk köyüdür. Kanatlar köyünün nasıl yurt edinildiği ve buraya Türklerin nasıl yerleşmeye başladığı, Hıdır Baba ve Dikmen Baba hakkında anlatılan menkıbelerde açık ve ayrıntılı bir şekilde görülmektedir. Menkıbelerde, Horasan erenlerinden olarak tarif edilen bu veliler, gösterdikleri kerametler vesilesi ile bu topraklara yerleşmişler ve yerli halk tarafından kabul görek buraları yurt edinmişlerdir. İşte Hıdır Baba ve Dikmen Baba gibi veliler, Ömer Lütfi Barkan’ın tarif ettiği “misyoner Türk dervişleri”nden olup, yerleştikleri kasaba ve köylerin fiziki yapısını değiştirmiş ya da yeni yerleşim yerleri kurmuşlardır (Barkan, 1942: 279-280; İzeti, 2013: 334).

Hıdır Baba’nın Dikmen Baba ile birlikte geldiği Makedonski Brod, bugün Türklerin yaşadığı bir yer değildir. Hıdır Baba’nın makamı ise günümüzde bir kilise görünümünde olup Hristiyanlarca Aziz Nikola olarak ziyaret edilmektedir. Ancak Kuzey Makedonya’daki Bektaşilerce bugün Hıdır Baba yatırı olarak ziyaret edilmektedir. Bektaşiler tarafından yapılan bu ziyaretler ve yatır içinde Hıdır Baba için uyandırılan mumlar (Kumartaşlıoğlu, 2015a) ise Hıdır Baba’nın hala bu coğrafyanın koruyucusu olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Kanatlar köyü ise, günümüzde bir Türk köyü olarak varlığını sürdürdüğü için önemli bir konuma sahiptir. Dikmen Baba’nın yatırının da bulunduğu tekke, günümüzde vazifesini devam ettirmektedir. Bu açıdan köydeki ve civardaki Bektaşiler için önemli bir merkez konumundadır. Kanatlar köyünde günümüzde Dikmen Baba’nın köyün kurucusu olmakla birlikte köyün “koruyucu”su olduğuna da inanılmaktadır. Köyde yaşayan Halife Baba Sabedin Yusufoski, özellikle 1955’ten sonra yapılan bir anlaşma ile köyden çok göç eden olduğunu, bu nedenle eskiye nazaran köyün nüfusunun azaldığını söylemektedir. Sabedin Yusufoski Baba, Kanatlar köyünde yaşayan insanlardan bazıları “Aklı olan gitmiş” diyerek sızlandıklarında onlara “Arif olan kalmış” diyerek cevap verdiğini aktarmaktadır. Kendisine neden böyle söylediği sorulduğunda Sabedin Baba, Kanatlar’da “Yeşil Türbe” olduğunu söyleyerek Yeşil Türbe’nin ve bu türbenin sahibi olan Dikmen Baba’nın manevi gücünü vurgulamaktadır.

Geçmişte Balkan coğrafyasını vatan yapan Dikmen Baba ve Hıdır Baba gibi veliler, her ne kadar bedenen olmasalar da, manevi güçleri ile varlıklarını devam ettirmektedirler. Onların manevi güçleri, tekkeleri ve yatırları ile olduğu kadar, haklarında anlatılan menkıbeleri ile de devam etmektedir. Dikmen Baba, Hıdır

Baba gibi veliler bu coğrafyanın birer manevi koruyucuları olarak her daim saygı duyulmakta, muhabbetlerde her daim isimleri anılmaktadır. Örneğin muhabbetlerde söylenen her nefes sonrasında okunan tercümanlarda haklarında menkıbeleri de anlatılan bu velilerin isimleri zikredilmektedir: “Hü Allah Allah, aşk olsun, nefesin gür olsun. Dinleyen canlar da bin murat eylesinler. Hıdır Baba Sultan, Dikmen Baba Sultan, Kurt Dede Sultan, Eyat Baba Sultan, enbiyalar, evliyalar, 12 imamlar iki cihanda yar ve yardımcın olsun. Hatice Ana, Fatma Ana ilelebet yardımcınız olsun. Gerçeğe hü mümine ya Allah ya Muhammet ya Ali” (KK-1, KK-2).

Pirlerin, velilerin buldukları ortamın koruyucusu olma özellikleri, onların gösterdikleri kerametlerle ilgili olmakla birlikte, veli inancının eski Türk kültürünün izlerini taşımasından kaynaklanmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak bu konuda, “Eskiden mevcut mahallî tabiat yahut ata kültürleri, tasavvufun veli telakkisinin ister istemez yardımıyla halk çevrelerinde yorumlanıp veli kültürü haline inkılâp etmiştir.” (Ocak, 2010: 7) diyerek veli kültürünün köken ve kaynağı konusuna açıklık getirmiştir. Nitekim eski Türk kültüründeki “iye-hâkim ruh-koruyucu” (Beydili, 2005: 274; Çetin, 2007: 3; Öztürk, 2009: 519) anlayışının günümüzde yatırlarda yatan muhterem zatlarda yansıdığı açıkça görülmektedir. Bilindiği gibi İslamiyet’ten önceki “iye” anlayışı daha farklı bir boyutta devam ederek İslamiyet’ten sonra “pir-evliya” anlamlarına dönüşmüştür. Geçmişte iyelere yapılan sunular, edilen dilekler günümüzde evliya yatırlarına ziyaretlerde aksini bulmuştur.

Geçmişte Balkanlar’a gelen veliler etrafındaki inanış ve uygulama ağı, “iye” anlayışının yanı sıra yine eski Türk kültüründeki “ata-ecdat” anlayışı ile bütünleşmektedir. Gustav Mensching’in “Çünkü ecdat, daima güçlü ruhları ile mezarlarında, daimî ve güçlü şekilde ailenin ruhunu korur... Aile mezarı (ecdat mezarı), yine bu ailenin güç kaynağını teşkil etmektedir” (Mensching, 2004: 28) sözleri, yukarıda kerametleri aktarılan veliler için de teşmil edilebilir. Balkanlar’a gelerek buraları Türk yurdu yapan, hayat hikâyeleri ve kerametleri günümüzde de zikredilen, her defasında saygıyla anılan, her vesile ile yatırları ziyaret edilen bu veli şahıslar, Kanatlar halkı için “ecdat” olarak kabul edilirler.

4. Menkıbelerdeki Kerametler

Menkıbeler, Türk tasavvuf kültüründe veli tipi etrafında gelişen anlatılar olup, velilerin hayatta iken ya da öldükten sonra göstermiş oldukları kerametleri içermektedirler. Veli tipinin ortaya çıkışında İslamiyet’ten önceki Türk kültürünün etkisi bilinmektedir. İslamiyet’le birlikte eskiden mevcut olan tabiat ve ata kültürleri, tasavvufun etkisiyle Türk kültüründeki veli tipini yaratmıştır (Ocak, 1983: 25-26; Ocak, 2010: 6-7). Kerametleri aktarılan Kanatlar köyü velileri de işte Türk kültüründeki veli tipinin Balkanlar’daki yansımalarıdır. Bahsi geçen menkıbelerdeki veli tipi, Balkanlar’ı Türkleştirip-Müslümanlaştıran tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tipler, gösterdikleri kerametler ile sıradan insanlardan ayrılırlar.

Türbe ve yatırlara yapılan ziyaretler, ziyaretler esnasında yapılan çeşitli uygulamalar, yatırlar hakkında anlatılan menkıbelerle daha anlamlı hale gelir. Yatırlar etrafındaki inanış ve uygulamalar, yatırların kutsallığını da ortaya koymaktadır. Bu kutsal makamların sahipleri gerek yaşarken gerek öldükten sonra gösterdikleri kerametlerle veli şahsiyetler olduklarını ispatlamışlardır. Onlarla kurulan her temas, onlara duyulan saygı ile birlikte onların velayetlerinden faydalanma gayesi de taşımaktadır. Bu nedenle bahsi geçen velilerin çeşitli dileklerin gerçekleşmesi için birer “aracı şahıs” rolünde oldukları söylenebilir. Nitekim onlar hakkında anlatılan menkıbeler, onların gösterdikleri kerametleri ortaya dökmekte, olmayacak pek çok şeyi oldurduklarını göstermektedir; bu durum ise haklarında menkıbeleri anlatılan velilerin yatırlarında çeşitli uygulamaların yapılmasına ya da edilen dualar içinde adlarının anılmasına sebep olmaktadır. Çünkü onlarla çeşitli şekillerde temasa geçildiğinde edilen dileklerin ve yapılan duaların gerçekleşeceği düşünülmektedir. İşte bu yüzden, yatırların sahipleri olan bu kutsal şahsiyetler hakkında anlatılan menkıbelerin anlamı daha önemli hale gelmektedir.

Velilerin manevî ve olağanüstü güçlerinin eyleme dönüşmesi olan kerametler, menkıbelerin motiflerini oluşturmaktadır. Kanatlar’da anlatılan ve birinci bölümde aktarılan menkıbelerin motifleri şu şekilde sıralanabilir: Şekil değiştirme ve havada uçma motifi, ateşe hükmetme motifi, yerden su fışkırtma motifi, kesik baş ile yürüme motifi, halka felaket musallat etme motifi, öküz derisi ile ölçülecek kadar yer isteme motifi, vahşi hayvanlara hükmetme motifi, elma ile hamile kalma motifi...

4.1. Şekil (Don) Değiştirme – Havada Uçma Motifi

Menkıbelerde “donuna girmek” şeklinde karşılaştığımız şekil değiştirme, Ahmet Yaşar Ocak’a göre kaynağını Budizm’den almaktadır (Ocak, 1983: 154-171). Menkıbelerde şekil değiştirmenin en sık karşılaşılan biçimi, kuş şekline girme durumudur. Şahin, doğan, güvercin, turna donuna girerek (Ocak, 1983: 166-167); bir yerden bir yere kolayca ulaşan, kâfirle mücadele eden veya önüne çıkan engelleri aşan veli tipi, böylelikle kerametini de göstermiş olur.

Kanatlar’da anlatılan menkıbelerde Hıdır Baba’nın, Dikmen Baba’nın ve Eyat Baba’nın şekil değiştirip kuş donuna girip havada uçarak keramet gösterdikleri görülmektedir. Dikmen Baba ile birlikte Makedonski Brod’a gelen Hıdır Baba, kendilerine yer vermek istemeyen yöre halkını gözlemlemek için güvercin şeklinde gökyüzünde dolaşır. Dikmen Baba da piri Hıdır Baba’nın yanında yırtık tulumla su taşıyarak kerametini ispat edince piri tarafından Kanatlar’a gönderilir. Dikmen Baba, Hıdır Baba’nın fırlattığı ateşli eğsinin ardından kanatlanıp uçarak bugünkü Kanatlar köyünün olduğu yere gelir. Köyün adının Kanatlar olmasının nedeni de Dikmen Baba’nın buraya kanatlarıyla gelmesine dayandırılır. Eyat Baba hakkında anlatılan menkıbede de Eyat Baba’nın Horasan’dan Balkanlara kuş olup uçarak geldiği dikkat çekmektedir.

4.2. Ateşe Hükmetme Motifi

Türklerde İslami dönemdeki veli tipinin oluşumunda, tasavvufun yanı sıra eski Türk inanış sisteminde yer alan kamlık geleneğinin etkisi bilinmektedir. Veliler, eski Türk kültüründe yer alan kamların İslami bir kisveye bürünerek benzer vasıflarla benzer roller üstlenen kişilerdir (Kaplan, 1996: 120-131). Dolayısıyla kamların ateşe hükmetmeleri, İslami dönemde velilerin ateşe hükmetmeleri şeklinde kendini göstermiştir. Velilerin ateşe hükmederek gösterdikleri kerametler; ateşte yanmama, ateşle pamuğu bir arada tutma, ağzından ateş çıkarma, ateşli eği fırlatma (vb.) şeklinde kendini göstermektedir (Kumartaşlıoğlu, 2016a: 140-150).

Kanatlar köyünde Hasan Baba için anlatılan menkıbede Hasan Baba'nın dervişi Tez Baba için hazırlattığı sıcak helvayı elleriyle karıştırması, onun ateşin yakıcı etkisinden etkilenmediğini ve dolayısıyla ateşe hükmettiğini gösteren bir keramettir.

Velilerin ateşe hükmetmeleri konusunda Hıdır Baba'nın, dervişi Dikmen Baba'yı Kanatlar'a göndermesinde "ateşli eği fırlatma motifi" dikkati çekmektedir. Eği fırlatma ile ilgili anlatılan menkıbelerin önemli bir kısmı Ahmet Yesevî ve müritlerinin kerametleri üzerinedir. Bilindiği gibi velilerin Anadolu'ya gönderilişleri üzerine anlatılan menkıbelerin bir kısmında Ahmet Yesevî veya onun erenlerinden birisi, Anadolu'ya doğru ateşli bir eği (ökse/öksü/köseği) fırlatır. Eği nereye düşerse, eğiye bulması için gönderilen veli oraya yerleşir. Bu motif çeşitli menakıbnamelerin yanı sıra sözlü rivayetlerde de tespit edilmiştir (Kumartaşlıoğlu, 2016a: 146-150). Hasibe Mazıoğlu, ateşli eği motifi üzerine yaptığı çalışmasında, bu menkıbelerde yer alan ateşli eği motifinin bir sembol olduğunu, bu sembolün ise XII-XIV. yüzyıllarda Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli rolleri bulunan velilere, Orta Asya erenlerinin ilgisini ve manevî desteğini gösterdiğini ifade etmektedir (Mazıoğlu, 2000: 464). Aynı zamanda bu motif, Anadolu'yu Türkleştirme ve İslamlaştırma çabasında olan alp-erenlerin Anadolu'ya nasıl geldiklerini ve bu erenlerin ilk Türk mutasavvıfı sayılan Ahmet Yesevî ile olan nasıl bir bağ içinde bulduklarını açıklamaktadır (Kumartaşlıoğlu, 2016a: 149). Ateşli eği, peşinden gönderilen velilerin nereye yerleşeceklerini ve nereyi irşat edeceklerini belirleyen bir rol oynamaktadır.

Dikmen Baba'nın, Hıdır Baba'nın fırlattığı ateşli eğsinin düştüğü yere yerleşerek orayı bir Türk yurdu haline getirmesi menkıbede açıkça anlatılmaktadır. Bugün Kanatlar köyündeki Dikmen Baba Tekkesi özellikle Bektaşiler için kutsal bir mekân durumundadır. Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı* adlı eserinde bir mekânın "kutsal" olmasında ya da kutsal bir niteliğe sahip olmasında, belirleyici bazı unsurları anlatmaktadır. Ona göre insan kutsal mekânları seçme konusunda özgür değildir. Bu kutsal mekânların oluşması için çevrede bir "işaret" oluşması gerekir (Eliade, 1991: 8-9). Bu açıdan Hıdır Baba'nın fırlattığı ateşli eğsinin düştüğü yer, Dikmen Baba'nın yerleşeceği yeri gösteren bir "işaret" olarak düşünülebilir. Ateşli eğsinin düştüğü yer, "Kanatlar" köyünün kurulduğu ve Dikmen Baba'nın tekkesini inşa ettiği yerdir. Ayrıca

Eliade'ye göre bir toprak parçasının kutsallaştırılması, onun evrenselleştirilmesine eş değerdir. Bilinmeyen toprakların evrenselleştirilmesi de her zaman bir kutsallaştırma anlamına gelmektedir (Eliade, 1991: 11-13). Dolayısıyla Dikmen Baba tekkesi ve yatır, geçmişte kutsal bir kişinin, bir pirin işareti ile belirlenen bir yer olarak günümüzde kutsalın tezahür ettiği, bu nedenle de geçmişten günümüzde Bektaşî ayin ve ritüellerinin yapıldığı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3. Yerden Su Fışkırtma Motifi

Yerden su çıkarma motifi Kanatlar'da anlatılan iki menkıbede, Dikmen Baba'nın buraya ilk geldiği yerde şahadet parmağını batırdığı yerden su çıkarması, yine Eyat Baba'nın Horasan'dan güvercin şeklinde kalkıp Kanatlar'a gelerek burada ilk bastığı kayadan su çıkarması şeklinde geçmektedir. Anlatılanlara göre bu iki velinin kerameti ile ortaya çıkan bu kutsal sular günümüzde akmaya devam etmektedir. Hatta Kanatlar köyünde 5-6 Mayıs'ta gerçekleşen Hidrellez bayramı Dikmen Baba'nın yerden çıkarttığı su kaynağı etrafında kutlanır. Anlatılanlara göre eskiden Hidrellez'den bir gün önce kızlar suyun bulunduğu tepeye çıkarak bu sudan alır, içine yüzük, küpe gibi şeyler koyarak gün doğmadan bir gül ağacının altına bırakırlarmış. Sonra gün doğmadan o suyla başlarını yıkarlarmış (KK-2). Bu uygulamada Dikmen Baba'nın kerametiyle ortaya çıkan kutsal suyun aynı zamanda şifa verici ve dilekleri gerçekleştiren olduğu da görülmektedir.

Kanatlar'da karşılaştığımız bu motif, Anadolu'da bazı kutsal sular etrafında anlatılan menkıbelerde de yaygın olarak yer alır. Hastalık, adak vb. durumlarda ziyaret edilen ve etrafında çeşitli uygulamalar yapılan kutsal suların oluşumu hakkındaki anlatılara göre, kuraklık hâsıl olduğunda, bir yerde abdest almak veya içmek için su bulunmadığında orada bulunan veli, bastonu, asası, kılıcı veya ayağı ile yeri kazar, velinin kazdığı yerden su çıkar. Böylelikle o andaki su ihtiyacı giderilmiş olur. Ayrıca menkıbelerde anlatılan bu su kaynaklarının önemli bir kısmı da günümüzde mevcuttur. Hatta bazı yerlerde suyu çıkaran velinin yatır da suyun hemen yanında bulunmaktadır. Bu tarz menkıbelerde suyun çıktığı yerin yerleşmek için seçilen yer olduğu açıktır. "İslâmiyet'ten önce 'ıduk yer-sub' ifadesiyle suya yüklenen kutsiyet, İslâmiyet'ten sonra da devam etmiştir. İslâmiyet'ten önceki iye anlayışına bağlı olarak suların hami ruha sahip olduğu, hami ruhların da vatanın ve orada yaşayan insanların koruyucusu oldukları inancı, İslâmiyet'ten sonra dönüşüme uğrayarak devam etmiştir. İslâmiyet'in benimsenmesinden sonra da bu su kaynakları yine kutlu sayılmış, bunların bir velinin kerameti sonucunda ortaya çıktığına inanılmıştır" (Kumartaşlıoğlu, 2016b: 135). Ayrıca Hz. Eyyup, Hz. Musa, Hz. İsmail, Hz. İsa gibi peygamber kıssalarındaki yerden su çıkarma motifi de bu tarz menkıbelerin oluşmasında etkili olmuştur (Kumartaşlıoğlu, 2016b).

4.4. Kesik Baş İle Yürüme Motifi

Kesik baş ile yürüme motifi Türk destan, efsane ve menkıbelerinde yaygın bir motiftir. Ahmet Yaşar Ocak'ın verdiği bilgilere göre Türk kültüründe bu motif özellikle Alevî-Bektaşî kesimi arasında Hz. Hüseyin etrafında anlatılmaktadır (Ocak,

1989: 27-30). Başka veliler hakkında örnekleri de olan bu motif yine genellikle Alevi-Bektaşî kesimi arasında yaygındır (Ocak, 1989: 30).

Kanatlar'da kesik başla yürüme motifi Ali Baba, Tez Baba ve Hasan Baba hakkındaki menkıbelerde yer almaktadır. Ali Baba hakkındaki menkıbede, Ali Baba "Ene'l Hak (Ben Hakım)" dediği için başı kesilerek cezalandırılır. Kesilen başını koltuğunun altına alan Ali Baba, 2 km kadar gider ve bugünkü yatırının olduğu yere düşer. Hasan Baba hakkındaki menkıbede ise Hasan Baba'ya atılan iftira sonucunda Hasan Baba'nın başının kesilmesine hükmedilir. Müridi olan Tez Baba, Hasan Baba'nın yerine geçince Hasan Baba yerine Tez Baba'nın kafası kesilir. Tez Baba, kesilen kafası ile Manastır'ın ortasında bulunan Dragor ırmağına doğru yürür. Destanlarda kesik başla yürüme motifi kahramanlıkla bütünleşirken, bu tarz menkıbelerde genellikle zulme ve haksızlığa uğramışlık teması ile bütünleşir (Ocak, 1989: 27). Ali Baba ve Tez Baba etrafındaki kesik başla yürüme motifinde de bir haksızlığa uğrama söz konusudur. Haksızlığa uğrayarak başları kesilen veliler, kesik başları ile belli bir mesafe yürüyerek kerametlerini ve dolayısıyla velayetlerini ispat etmişlerdir.

4.5. Halka Felaket Musallat Etme Motifi

Halka felaket musallat etme motifi Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de en sık karşılaşılan motiflerden biridir (Ocak, 1983: 201). Kanatlar'da Hıdır Baba hakkında anlatılan menkıbede, Hıdır Baba kendisine yer vermeyen Makedonski Brod halkına hastalık musallat ederek felaket getirir. Onun bu kerametini anlayan halk ona yer vermek zorunda kalır.

Makedonski Brod'dan bir ateşli eğsinin ardından kanatlanıp bugünkü Kanatlar topraklarına gelen Dikmen Baba'nın kendisine üzüm vermeyen bahçivana kızarak oradaki bütün üzüm bağlarını kurutması da halka felaket musallat etmeye örnek verilebilir.

4.6. Öküz Derisi ile Ölçülecek Kadar Yer İsteme Motifi

Anlatıya göre Dikmen Baba ile Hıdır Baba'nın Makedonski Brod'a ilk geldiklerinde gösterdikleri keramet sonucunda yerli halk onlara yer vermeye karar verir. Ancak bu yer, bir öküz derisinin kaplayacağı kadar küçük bir yerdir. Bu motif dünyanın değişik topluluklarındaki efsanelerde de yaygındır. "Didon hilesi" olarak bilinen bu motif, Fenikelilerin Kartaca'ya, Hasan Sabbah'ın Alamut'a, Fatih'in İstanbul boğazı kıyısına, Rusyalı Yermak'ın Güney Sibirya'ya yerleşmesi hakkındaki anlatılarda yer almaktadır. Anlatılarda öküzün derisinden çok ince bir sıırım çıkarılarak bir kale kuracak kadar geniş bir yer çevrelenir (Boratav, 1969: 107). Bu motifin Türk evliya menkıbelerinde yaygınlığı bilinmektedir.

Bütün bu motiflerin yanı sıra elma ile hamile kalma, vahşi hayvanlara hükmetme, yırtık bir tulumdan veya mendilden damlatmadan su taşıma, yatır ve türbelerin üzerinde görülen ışık, akan nehrin yönünü değiştirme, velinin mezarını kaldırmaya gelenlerin başına felaket getirme gibi kerametler Kanatlar'da anlatılan

menkıbelerde dikkat çeken motiflerdendir. Bunlardan elma ile hamile kalma motifi genellikle destan ve halk hikâyelerinde karşılaştığımız bir motiftir. Bu anlatılarda evlat özlemi çeken aileler bir pirin verdiği elma neticesinde evlat sahibi olurlar (Alptekin, 2009; Şimşek, 1996: 207). Züriyet motifi olarak karşımıza çıkan elma, Hasan Baba hakkındaki menkıbede de benzer bir fonksiyona sahiptir. Ancak elma ile hamile kalma motifi menkıbede destan ve halk hikâyelerinden farklı olarak veliye iftira atılmasına yol açacak bir etken olur. Vahşi hayvanlara hükmetme motifi evliya menkıbelerinde sıklıkla karşılaşılan kerametlerdendir. Menkıbelerde veli şahıslar kurt, geyik (Bk. Kumartaşlıoğlu, 2015b) vb. hayvanlara hükmederek kerametlerini ispat ederler. Bu tarz menkıbelerde veliler vahşi hayvanlara ya tarlalarını sürdürerek ya odun gibi yük taşıtarak ya da sütlerini sağarak onlara hükmederler. Kurt Dede Koca hakkında anlatılan menkıbede Kurt Dede Koca adını tarlayı sürdürdüğü kurttan almıştır. Kanatlar'da anlatılan menkıbede eski ismi Mehmet olan Dikmen Baba'nın bu ismi alışında yırtık bir tulumdan hiç damlatmadan su taşımaya keramet göstermesi etkili olmuştur. Yatır ve türbelerin üzerinde görülen ışıklar da evliya menkıbelerinde sıklıkla karşılaşılan motifler arasında yer alır. Bu motifler evliyaların öldükten sonra gösterdikleri kerametler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanatlar'da Dikmen Baba ve Kurt Dede Koca'nın yatırları üzerinde zaman zaman görülen ışıklar, bu velilerin zaman zaman birbirlerine yaptıkları ziyaretler olarak yorumlanmaktadır. Ayrıca Tez Baba hakkında anlatılan menkıbede Tez Baba'nın Dragor nehrinin akış yönünü değiştirerek keramette bulunması onun tabiat kuvvetlerine hâkim olabildiğini de göstermektedir.

Kanatlar köyünde anlatılan menkıbelerde velilerin göstermiş oldukları kerametlerin genel olarak Bektaşî menakıbnamelerindeki ya da Bektaşî sözlü geleneğindeki kerametlerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu durum bize Kanatlar'daki Bektaşî geleneğinin Anadolu'daki Bektaşî geleneği ile bütünleştiğini, ayrıca evliya menkıbeleri hakkındaki anlatıların Türk tasavvuf kültürünün bir parçası veya Türk kültürünün Balkanlardaki izleri olduğunu göstermektedir.

5. Sonuç

Velilerin hayatta iken veya öldükten sonra gösterdikleri kerametler üzerine kurulan efsaneler olarak tanımlayabileceğimiz menkıbeler, gerek bir veli hakkında yazılan menakıbname-vilayetname tarzındaki kitaplarda gerek sözlü kültürde karşımıza çıkmaktadır. Araştırma sahası olan Kanatlar köyünden derlenen menkıbeler, Bektaşî tarikatına mensup Kanatlar halkı arasında gerek günlük hayat içerisinde gerek "muhabbet" adı verilen dini törenler dâhilinde anlatılmaktadır. Bu menkıbelerin günlük ve dini hayat içerisinde canlı bir şekilde anlatılmaya devam etmesi, Bektaşî geleneği içerisindeki inanış ve uygulamalarla bütünleşmesi toplum hayatındaki davranış kalıplarının da şekillenmesinde veya korunmasında etkili olmaktadır.

Kanatlar'da yatırları bulunan veliler etrafında anlatılan bu menkıbelerde bahsi geçen velilerin Balkan coğrafyasının fethinde ve bu coğrafyayı Türkleştirip Müslümanlaştırma konusundaki rolleri açıkça görülmektedir. Kuzey Makedonya'da

Osmanlı'nın çökilişinden sonraki süreçte Türklerin nüfusça varlığı eskiye nazaran oldukça azalmış olsa da, bu tarz anlatı ve bu anlatılar çerçevesinde şekillenen yaşam tarzı ile Türk varlığı canlı bir şekilde kendini göstermektedir. Kanatlar'da anlatılan söz konusu menkıbeler bağlamında, veliler ile velilerin yatırları etrafında şekillenen inanış ve uygulama ağı bize hala velilerin bu coğrafyanın ve buradaki Türk varlığının koruyucusu olduklarını göstermektedir.

Kanatlar'da bir yatırı olan veliler hakkında anlatılan menkıbeler, hem velilerin kerametleri hem de menkıbelerin işlevi açısından, Anadolu'da veliler hakkında anlatılan menkıbeler ile bütünleşmektedir. Tarihin ve sözlü kültürün aktardığı bilgilerden yola çıkarak yüzyıllar önce Balkan coğrafyasına gelen velilerin Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş ile olan pirlük-dervişlik bağlamındaki manevi bağların, bugün Kanatlar köyü etrafındaki menkıbeler aracılığıyla canlı tutulduğu söylenebilir. Bu açıdan bahsi geçen menkıbeleri yalnızca sözlü birer anlatı olarak değerlendirmek yerine, Türk kültürünün ve Türk varlığının Balkan coğrafyasındaki yerini ve izlerini göstermesi açısından değerlendirmek menkıbelerin gerçek işlevini ortaya çıkaracaktır.

Kaynakça

- Alptekin, Ali Berat (2009). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Barkan, Ömer Lütfi (1942). “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”. *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-386.
- Beydili, Celal. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Çev. Eren Ercan. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Boratav, Pertev Naili. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çayırılı, Necati. (2002). “Makedonya ve Kosova Türkleri”. *Türkler Cilt 20 Türk Dünyası*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 752-773.
- Çetin, Çulpan Zaripova. (2007). “Tatar Türklerinde Mitolojik Varlıklarla İlgili Mitler ve İnanışlar (İyeler ve Yaratıklar)”. *Bilig*, 43, 1-32.
- Eliade, Mircea. (1991). *Kutsal ve Dindışı*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları.
- Hacısalihoglu, Mehmet. (2003). “Makedonya”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 27, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, s. 437-444.
- Hamzaoglu, Yusuf. (2010). *Balkan Türklüğü (Makedonya. Bulgaristan. Slovenya)*. Cilt II. Üsküp: LOGOS A.
- İzeti, Metin. (2013). *Balkanlarda Tasavvuf*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kaplan, Mehmet. (1996). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Köprülü, Fuat. (1991). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Kumartaşlıoğlu, Sati. (2015a). “Makedonya’da Bir Yatır: Hıdır Baba’dan Aziz Nikola’ya”. *IV. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri*. İzmir, s. 366-376.
- . (2015b). “Geyik Boynuzlarının Yatırlarda şifa İçin Kullanımı”. *Milli Folklor*, 107: 137-148.
- . (2016a). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*. Konya: Kömen Yayınları.
- . (2016b). “Mucizeden Keramete: Yerden Su Çıkarma Motifli Efsaneler”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 25, 119-140.
- Mazioğlu, Hasibe. (2000). “Ahmed-i Yesevî’ nin Anadolu’ya Attığı Ateşli Eğsi”. *Yesevilik Bilgisi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 459-464.
- Mensching, Gustav. (2004). *Dini Sosyoloji*. Çev. Mehmet Aydın. Konya: Din Bilimleri Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1983). *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- . (1989). *Türk Folklorunda Kesik Baş (Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- . (2002). *Sarı Saltık Popüler İslâm’ın Balkanlar’daki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- . (2010). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztürk, Özhan. (2009). *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Şimşek, Esmâ. (1996). “Türk Folklor ve Halk Edebiyatında Elma”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 105, 203-216.
- Tuna, Tuğçe. (2013). *Kosova-Makedonya-Arnavutluk-Karadağ Balkanlardaki Miras Tekkeler*. İstanbul: H Yayınları.

Kaynak Şahıslar

- (Kaynak Kişi) (Adı-Soyadı, Doğum Tarihi, Yaşadığı Yer, Mesleği)
- (KK-1) Sabedin Yusufoski, 1963, Kanatlar, Öğretmen/Bektaşî Babası.
- (KK-2) Melahat Yusufoska, 1965, Kanatlar, Ev Hanımı/Ana Bacı.
- (KK-3) Zeynelabidin Tekeşa, 1963, Kanatlar, Bektaşî Babası.
- (KK-4) Aynur Tekeşa, 1966, Kanatlar, ev hanımı.
- (KK-5) Veli Demiroski (Veli Tekeşa), 1950, Kanatlar, Bektaşî Babası.
- (KK-6) Cafer Nezir, 1941, İstanbul, emekli.
- (KK-7) Zekeriya Memişoski (Zeko Derviş), 1958, Kanatlar, Bektaşî Derviş.